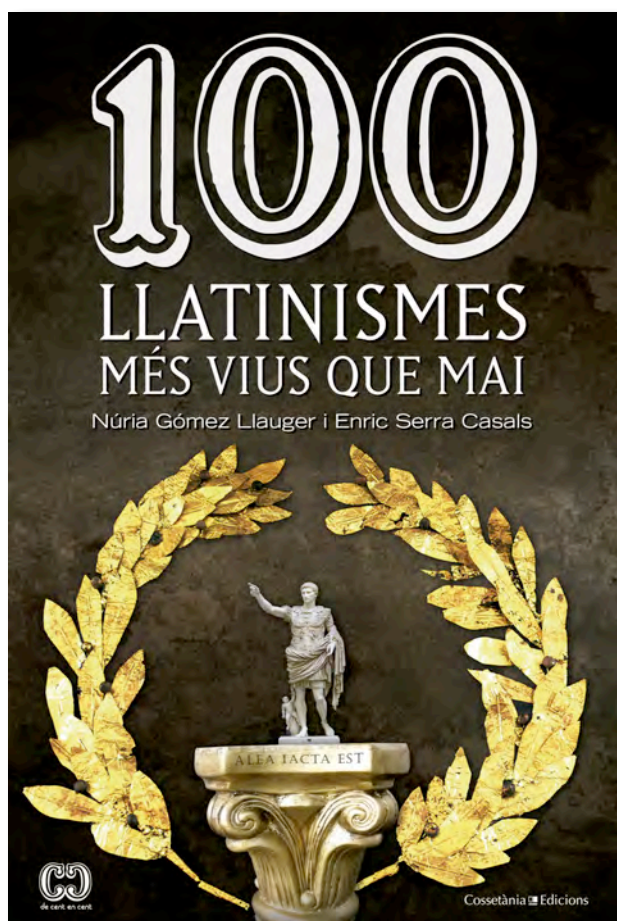

100 llatinismes

més vius que mai

Núria Gómez Llauger i Enric Serra Casals

Motu proprio

In mente

Referendum

Placebo

Vox populi

Ipso facto

Ad hoc

Conditio sine qua non

Vis comica

Sui generis

Delirium tremens

... i fins a 100!

Amb un extra en cada capítol amb preguntes i exercicis*!
(*I les respostes al final del llibre)

Un passat molt viu

Aquesta obra no vol ser, *mutatis mutandis*, un catàleg de fòssils impregnat de nostàlgia, sinó tot un seguit d'expressions llatines que utilitza el nostre llenguatge. El llibre les analitza i n'explica el seu origen. Sinopsi: És cert que les formes que comentem en el llibre puguen del passat, petrificades, i que ens criden l'atenció precisament pel seu aparent anacronisme, perquè contrasten amb la lluïssor de la nostra llengua actual. Si bé és cert que aquests cossos estranys exigeixen que els expliquem, que en fem una justificació històrica (d'on vénen, què signifiquen), també ho és que tenen moltes coses a dir-nos. Així, doncs, hem optat per escoltar-los, per prendre'ls com a pretextos de reflexió i comprensió de les formes i el sistema en què apareixen avui dia. I és així que els trobem sorprenentment a prop de nosaltres, de la nostra llengua actual, radicalment vius.

Curiositats que trobareu al llibre

LAPSUS

Un *lapsus* (del verb llatí *labor* i el substantiu *lapsus*) és una caiguda, una relliscada. Si bé en llatí *lapsus* servia per designar moltes menes de caigudes (la caiguda del cavall o la caiguda de les dents, per exemple), el mot s'ha especialitzat i serveix modernament per designar una errada, una equivocació involuntària comesa per un descuit, una relliscada. La paraula es fa servir per designar els lapsus de memòria (*lapsus memoriae*), els errors que es cometen escrivint (*lapsus calami*) i, sobretot, els lapsus que es cometen parlant (*els lapsus linguae*). El mot se sol utilitzar sense el complement del nom (un *lapsus*), per bé que no és gens estrany trobar el sintagma sencer *lapsus linguae*.

IN VINO UERITAS

In uino ueritas (in aqua sanitas) és una expressió llatina que ens indica que el vi fa parlar les persones i els fa dir allò que altrament, sòbries i amb la inhibició i el control propis d'un estat no alterat, no explicarien. La locució exacta apareix als Adagis d'Erasme de Rotterdam (1, 7, 17), però ja en retrobem l'essència en autors antics com Plini el Vell, a la seva *Història natural*, 14, 141:

Alius, ut quantum biberit, tantum edit, pretium uinolentiae lege accipit, alius quantum alea quaesierit, tantum bibit. Tunc auidi matronam oculi licentur, grauer produunt maritum, tunc animi secreta proferuntur. Alii testamenta sua nuncupant, alii mortifera elocuntur rediturasque per iugulum uoces non continent —quam multis ita interemptis!— uolgoque ueritas iam attributa uino est.

Un, quan ha begut tant com ha menjat, rep, d'acord amb la llei del concurs, el premi de la borratxera; un altre beu tantes copes com punts ha tret el dau. Aleshores, els ulls àvids desitgen la dona casada, i els ulls pesats del marit deixen fer. Altres pronuncien

verbalment els seus testaments, altres amollen paraules que els costaran la vida, i regloten mots per la gola sense poder-los contenir —quants han mort d'aquesta manera!—: amb raó el poble imputa la veritat al vi.

IN VITRO

In vitro ('en el vidre') és una expressió recollida al DIEC2 (*in vitro*) i estesa en l'àmbit científic i de la recerca, coneguda popularment en el camp de la genètica i molt feta servir en el sintagma *fecundació in vitro*. El terme es refereix als experiments fets en un medi artificial, en un ambient controlat, fora d'un organisme viu, en les provetes de vidre del laboratori, per exemple. La tècnica *in vitro* s'oposa a l'experimentació que es fa directament en el cos viu, que s'expressa amb un altre llatíisme, *in uiuo* (forma no recollida, en aquest cas, pel DIEC2): *van fer l'experiment in uiuo amb rates*.

L'expressió *in vitro* ve del substantiu llatí *uitrum* ('vidre'), que dona paraules en català per la via patrimonial (*vidre, vidriós, vidrenc*) o per la via culta (*vitrall, vitri, vítric, vitrina*), moltes de les quals estan formades amb la forma prefixada *vitro-* (o *vitri-*): *vitropressió, vitriforme, vitroceràmica, vitrificar, semivitrificar, desvitrificar*.

IN FRAGRANTI

La forma *in fraganti* (deformació de la forma originària *in flagranti delicto*: 'en delictes flagrant') fa referència a enxampar algú en el moment de fer una acció censurable o inoportuna. La noció subjacent a l'expressió, que ens permet englobar tota una colla de paraules etimològicament relacionades, és la de quelcom evident, manifest, indissimulable. *Flagrare*, en llatí, significava 'cremar', 'flamejar', 'brillar', 'estar inflammat' i servia, per exemple, per referir-se a l'ardor de l'amor (o també del dolor). (...)

En el moment de sorprendre algú *in fraganti*, doncs, podríem dir que el delictes encara crema. L'adjectiu *flagrant* també té en català el sentit 'que crema amb flama' i, a més de trobar-se sovint en l'expressió *en delictes flagrant*, es troba també associat a diversos substantius: *injustícia flagrant, contradicció flagrant, error flagrant, centralisme flagrant, discriminació flagrant*, etc.

ET CETERA

Aquestes dues paraules llatines, una conjunció ('i') i una forma pronominal plural (*ceterus, -a, -um*: 'la resta'), constitueixen una de les formes més clàssiques de deixar suspesa una enumeració d'elements: sigui en la seva forma extensa *etcètera* (que es pronuncia en català estàndard amb una essa sorda), sigui en la seva forma escrita abreujada popularíssima etc. (que no es fa servir alhora amb els punts suspensius). Ben mirat, la forma *etc.* és, segurament, l'abreviació llatina d'ús més estès en català.

PERSONA NON GRATA

Terme de l'àmbit de la diplomàcia que expressa el rebuig cap a una persona, el fet que no és benvinguda en un territori o indret. Un estat o un govern, per exemple, poden declarar *persona non grata* algú del cos diplomàtic per activitats inadequades i aleshores, en general, aquesta persona abandona el país que l'ha declarat no desitjat. L'expressió, amb tot, es fa servir més enllà de l'àmbit diplomàtic estricte i, així, una administració, una organització, una entitat poden declarar algú *persona non grata* sense que la declaració tingui cap conseqüència jurídica.

Una pàgina d'exemple

06 / 100

AD NAVSEAM

L'expressió *ad nauseam* s'usa amb valor metafòric i vol dir 'fins a l'esgotament'. Per exemple: *han tractat aquell tema ad nauseam*. El substantiu que la integra, *nàusea*, utilitzat en català sobretot en plural (*nàusees*), significa bàsicament 'ganes de vomitar'. Es tracta d'un malestar la designació del qual té l'origen en el mar (el llatí *nausea* ve alhora del grec *nausía*, 'mal de mar'). En trobem un exemple ben explícit en una carta de Ciceró al seu amic Àtic (5, 13, 1): "nauigauimus sine timore et nausea" ("vam navegar sense por i no vam tenir nàusees"). També hem d'anar a cercar en el mar l'etimologia d'un altre mot català, *mareig*, que expressa la sensació de ganes de treure i rodaments de cap per efecte de l'agitació de les onades. La noció de *nàusea*, amb tot, transcendeix el terreny del malestar purament físic i s'endinsa en l'àmbit psicològic, com ja feia en llatí, i pot designar també un disgust moral profund.

L'epigrama 37 del llibre IV de Marcial (Marcial, *Epigramas*, La Magrana, 1994) fa evident aquest sentit metafòric de *nausea*, tant en el contingut del poema com també, si ens hi fixem, en la forma mateix (per la repetició d'estructures i l'avoriment de la narració).

Centum Coranus et ducenta Mancinus,
Trecenta debet Titius, hoc bis Albinus,
Decies Sabinus alterumque Serranus;
Ex insulis fundisque tricies soldum,
Ex pecore redeunt ter ducena Parmensi:
Totis diebus, Afer, hoc mihi narras
Et teneo melius ista, quam meum nomen.
Numeres oportet aliquid, ut pati possim:
Cotidianam refice *nauseam* nummis:
Audire gratis, Afer, ista non possum.

"Cent mil en Corà i dos-cents mil en Mancí,
tres-cents mil em deu Tici i l'Albí el doble,
en Sabí un milió i un altre en Serrà;
de les cases i dels terrenys obtinc tres milions,
dels ramats de Parma sis-cents mil sestercis."
Cada dia m'expliques, Àfer, el mateix,
i ja m'ho sé millor que el meu nom.
M'hauràs de pagar un tant, per poder-ho suportar,
compensa amb diners la meua *nàusea* diària:
no puc escoltar tot això, Àfer, de franc.

L'expressió *ad nauseam* es relaciona, tal com dèiem, amb un cert malestar moral. I, en l'àmbit de la lògica i l'argumentació, es fa servir específicament per referir-se a la fal·làcia que consisteix a donar suport a una tesi repetidament amb el mateix argument fins a la sacietat, l'*argumentum ad nauseam*. Es tracta d'un procés repetitiu, d'esgotament del receptor, que en realitat no dona més força racional a la conclusió que l'emissor vol defensar. Com totes les fal·làcies, és un procediment no acceptable, basat en aquest cas en la mera reiteració i en la convicció que una mentida dita mil vegades pot acabar semblant una veritat.

Les fal·làcies argumentatives són descrites ben sovint amb expressions llatines i algunes presenten una estructura formal idèntica a la que té *ad nauseam* (*ad* més acusatiu). Són els casos, per exemple, dels arguments fal·laciosos *ad hominem* i *ad personam* ('contra la persona'), que consisteixen a atacar la persona i no a provar de rebatre, en canvi, les seves idees; de l'argument *ad baculum* ('cap al bastó'), amb què algú pretén imposar la seva tesi apel·lant a la força i a l'autoritat; de l'argument *ad misericordiam* ('per la misericòrdia'), amb el qual qui parla pretén aprofitar-se d'inspirar pietat a l'interlocutor; de l'argument *ad populum* ('adreçat al poble'), que es basa a provar de guanyar dialècticament apel·lant a les emocions de qui escolta, o de l'argument *ad ignorantiam* ('per la ignorància'), que consisteix a pretendre que el que es diu és cert tan sols perquè no s'ha demostrat el contrari. Les fal·làcies omplen actualment els discursos de la publicitat, de la política i de tots els àmbits de la vida social i privada. Això no vol dir, amb tot, que no les puguem detectar i provar de refutar. Sobretot les més *nauseabundes*.

EXTRA

Quin cèlebre escriptor i filòsof francès va escriure la novel·la *La nàusea*?

Els autors

Núria Gómez Llauger

(València, 1979) és doctora en filologia clàssica per la Universitat Autònoma de Barcelona, on va treballar com a professora associada al Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana (2005-2011). Actualment és professora adjunta i cap del Servei de Llengua i Cultura Catalanes a la Universitat Abat Oliba CEU. Compagina l'activitat docent amb la investigació (centrada en l'edició de textos llatins de Ramon Llull i en la literatura de controvèrsia religiosa a la Corona d'Aragó) com també amb l'edició i la traducció d'obres llatines. Darrerament ha publicat: La vida feliç, de Sèneca (2009), La vida solitària, de Petrarca (2011) i Les lleis, de Ciceró (2013).

Enric Serra Casals

(Barcelona, 1964) és màster en filologia catalana per la Universitat Autònoma de Barcelona. Treballa en aquesta mateixa universitat com a responsable de formació i autoaprenentatge del Servei de Llengües i com a professor associat de llengua catalana i docent del postgrau d'ensenyament de català per a l'acolliment lingüístic. Des de l'any 2008 manté el blog "Aprendre llengües", des del qual comparteix el seu interès per la llengua.

Fitxa del llibre

Preu: 14,90€

Col·lecció: De 100 en 100, núm. 26

ISBN: 978-84-9034-229-9

Nombre de pàgines: 224

Mides: 15,5 x 23,3 cm

Enquadernació: rústica amb solapes

Primera edició: maig del 2014